

Б. П. Колесніков,
д. держ. упр.,
професор кафедри інвестування
Донецького державного університету управління,
м. Донецьк

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ ТА ЦІЛЕЗДІСНЕННЯ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Проаналізовано «інформаційне суспільство» як провідну ідею сучасного етапу державотворення та запропоновано розглядати державне управління розбудовою інформаційного суспільства як управління перевагами та ризиками постіндустріального розвитку. Показано, що окрім потенційних переваг розбудови національного інформаційного суспільства в Україні існує й спектр можливих негативних наслідків суспільного розвитку пов'язаних з інформатизацією та сформульовано систему завдань органів державної влади та місцевого самоврядування щодо мінімізації екологічних та соцієтальних ризиків українського соціуму в процесі його інтеграції до глобального інформаційного суспільства.

Ключові слова: державна політика, інформаційне суспільство, цілепокладання, цілездіснення, ризик-менеджмент.

На сучасному етапі українського державотворення йде ставлення державної політики у сфері розвитку інформаційного суспільства [1; 3–7]. У державотворчому аспекті українськими науковцями вже зроблено чимало роботи щодо осягнення феномену інформаційного суспільства як політичного ідеалу та вже певною мірою політичної та правової реальності (О. Дубас, Д. Дюжев, О. Ємельяненко, М. Згуровський, Є. Калашнюк, М. Карашук, З. Кірпічікова, Є. Макаренко, О. Маруховський, Г. Нейсвіт, О. Ніколаєв, О. Оверчук, В. Парфенюк, В. Піскорська, А. Сіленко, В. Таран та інш.). Проте, порівняно з політологічним виміром, державно-управлінський аспект взагалі поки що розроблено значно менше (О. Григор, О. Голобуцький, О. Молодцов, Л. Сапельніков, О. Соснін, Н. Чувікіна, О. Шевчук), а що стосується питань проектування конкретних механізмів реалізації державної політики розвитку інформаційного суспільства в Україні, то вони до сих пір лишаються на периферії фахівців з державного управління. Аналізуючи ці публікації, слід сказати, що в них розбудова інформаційного суспільства розглядається, в основному, з боку тих можливостей, які Україна отримає, якщо буде рухатися

шляхом інформатизації, або втратить, якщо цього робити не буде. Однак майже лишаються поза увагою основні напрями входження українського суспільства в інформаційну хвилю цивілізаційного розвитку та гармонізації взаємодії державних механізмів, які рухають цей процес з іншими детермінантами інформатизації. Особливо це стосується механізмів державного управління ризиками розвитку інформаційного суспільства в Україні. Зазначена ситуація загострюється ще й тим, що ризикологічний аспект державного управління взагалі лишається поки що на периферії уваги українських фахівців з державного управління.

Загалом же можна зробити висновок, що теоретичне обґрунтування розвитку інформаційного суспільства як ідеалу державотворення поєднується з браком концептуального моделювання механізмів державного управління зазначеним процесом, і особливо в ризикологічному вимірі.

Тому у даній статті нашою *метою* буде аналіз державних механізмів цілепокладання та цілездійснення у сфері державної політики розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Пріоритетні стратегічні цілі державного управління у сфері розвитку інформаційного суспільства розгортаються в подвійному прояві системно пов'язаних між собою мегафункцій: максимізації переваг і можливостей та мінімізації ризиків суспільних й політико-адміністративних ризиків.

До переваг, які тягне за собою розвиток інформаційного суспільства, слід віднести:

- різке підвищення ефективності праці за рахунок комп'ютеризації трудових процесів;
- зростання спектру можливостей щодо комунікації в суспільстві як між громадянами, так і громадян з державою;
- сприятливі можливості для реалізації духовних потреб людини й суспільства;
- більш глибоку гуманізацію та демократизацію суспільних відносин;
- появу електронного врядування;

- поліпшення умов інформування громадян;
- зменшення вимог до здоров'я працівників і створення можливості для більш широкого залучення до праці людей з особливими потребами та продовження тривалості трудової діяльності;
- покращення умов роботи для працівників розумової праці.

Ризики, пов'язані з розвитком інформаційного суспільства, полягають у таких явищах, як:

- ефекти футурошоків (адаптаційних зривів) внаслідок прискореного настання майбутніх соціальних змін та підвищення рівня їх невизначеності;
- «великі розриви» в соціальних нормах і цінностях;
- інформаційне перевантаження;
- виникнення такого нового типу нерівності, як «цифрова нерівність», в структурі суспільства;
- «цифрова колонізація» малорозвинених інформаційних суспільств;
- посилення можливості маніпуляції суспільною свідомістю в планетарному, національному та місцевому масштабах з боку держав та корпорацій;
- кіберзлочинність;
- екологічні ризики.

Отже, можна зробити висновок, що особливості національної системи державного управління у сфері розвитку інформаційного суспільства визначаються її цільовою спрямованістю, а також особливостями міжнародного, правового, економічного, соціального, адміністративного, політичного, інформаційного та морально-етичного простору, в якому вона існує.

Глобальне розгортання інформаційної хвилі цивілізаційного розвитку не лишає іншої альтернативи практично для всіх або майже всіх суспільств землі. Як свого часу аграрна хвиля цивілізаційного розвитку стерла з обличчя землі переважну більшість первісних суспільств, а пізніше індустріальна хвиля виштовхнула більшість аграрних суспільств на щабель індустріаналізму, так і

інформаційна революція ставить на порядок денний розвитку національних держав індустріального типу проблему збереження та підвищення свого статусу в системі кооперації та конкуренції суспільств у контексті єдиного соціального організму людства, який стає все більш цілісним. Зволікання держави або її відмова від розбудови національного інформаційного суспільства є гарантією невідворотного зсування країни на периферію ноосферогенезу все далі від мейнстріму планетарного розвитку людства.

Україна, попри всі утруднення суспільного розвитку останніх десятиліть, є не просто в минулому досить потужною індустріальною державою, але й територією, на якій знаходиться один із світових центрів виникнення та розвитку інформатизації як передумови та обов'язкового елемента розвитку інформаційного суспільства. Однак на сьогодні створений в Україні механізм реалізації державної політики розвитку інформаційного суспільства поки що далекий від повноти і потребує подальшої розбудови. Ціла низка важливих елементів у ньому поки що відсутня. Потрібно розробляти цей механізм у напрямку, який забезпечить здатність державного апарату розглядати процеси формування інформаційного суспільства комплексно, а також сформувати політичну волю в країні для реалізації Національної програми розвитку інформаційного суспільства України.

Інформаційне суспільство як суспільство з домінуванням зайнятості населення у сфері виробництва, накопичення, передачі та розповсюдження інформації, знань та різного роду інформаційних продуктів і послуг виникає як логічний етап поступального розвитку науки та техніки, коли вслід за механізацією фізичних аспектів трудової діяльності і заміною м'язової праці людей та тяглових тварин машинною починається інтенсивна її автоматизація та комп'ютеризація, що торкається спочатку найбільш простих, а потім все більш і більш складних інтелектуальних функцій людини, пов'язаних з управлінням машинами, лишаючи для працівників виконання все більше складних, творчих та знаннємістких розумових операцій. Така перебудова

структури людської праці кардинальним чином впливає на особистість, суспільство та державу.

При цьому сприяння держав індустріальних суспільств науково-технічному прогресу є однією з найважливіших передумов появи феноменів глобального інформаційного суспільства та національних інформаційних суспільств, що у свою чергу реципрочно змінює і характер самої держави. Проте сам по собі науково-технічний прогрес, який продукує появу інформаційно-комунікаційних технологій, не задає однозначним чином характеру суспільних відносин в інформаційному суспільстві і не визначає однолінійно наслідків опосередкування соціальних взаємин інформаційно-комунікаційними технологіями. Такий спектр наслідків представляє широке віяло нових переваг та ризиків, у контексті яких місія держав полягає в їх ідентифікації та управлінні перевагами і ризиками розвитку інформаційного суспільства.

Державне управління розвитком інформаційного суспільства полягає, по-перше, в ідентифікації потенційних переваг інформатизації та подальшої індустріалізації (точніше, надіндустріалізації) суспільного життя. По-друге, у прогнозуванні ризиків, які тягне за собою збільшення науково-технічної оснащеності людини й суспільства і опосередкування людської праці та соціальних взаємин інформаційно-комунікаційними технологіями. По-третє, у розробці найбільш оптимальної стратегії мінімізації ризиків та максимізації переваг розвитку інформаційного суспільства. По-четверте, у трансформації зазначеної стратегії в міжнародні угоди, державні програми, нормативно-правові акти та організаційно-розпорядчі державно-управлінські рішення. По-п'яте, у контролі та оцінці виконання державно-управлінських рішень, спрямованих на розбудову інформаційного суспільства.

Первинною передумовою ефективного постіндустріального державотворення є політична воля державного апарату країни до розбудови інформаційного суспільства, що ґрунтується насамперед на сформованості у політичних діячів, державних службовців та посадових осіб місцевого

самоврядування нового типу світогляду, який є адекватним новому шаблону цивілізаційного розвитку. Однією з головних обставин, яка утруднює розбудову національного інформаційного суспільства, є відставання ментальності політико-адміністративної еліти від вимог часу.

Конструктивність світоглядних засад щодо завдань розвитку інформаційного суспільства в Україні визначається системою ключових, гранично загальних ідей, якими свідомо або підсвідомо керуються владні суб'єкти у процесі прийняття державно-управлінських рішень. Рух до ефективного державного світогляду полягає в заміні настанов на матеріальні цінності – на постматеріальні (духовні, інформаційні), антропоцентризму – на екоцентризм, ідеї зростання - на ідею сталого розвитку та коеволюції людини, природи й суспільства, формуванні багатовимірною та далекоглядного розуміння ефективності та формуванні технологій державно-управлінського ризик-менеджменту. При цьому особливої ваги набуває свідоме ставлення політико-адміністративної еліти до ризиків, які тягне за собою стимуляція процесів суспільного розвитку.

Роблячи ставку на науково-технічний прогрес, представники державної влади обов'язково повинні враховувати, що, окрім розв'язання суспільних проблем, розвиток науки та технологій спричиняє й появу нових утруднень і, навіть, кризових явищ, і цю обставину потрібно враховувати ще на стадії стимуляції нового кроку науково-технічного розвитку, потрібно виходити на новий рівень техніко-прогностичного балансу. Окрім того, зростання потужності інструментів влади потребує й досягнення нового рівня техніко-етичного балансу, відповідності нового, більш високого рівня можливостей більш високому рівню відповідальності владних еліт, формування у неї нового світогляду, який відповідає не тільки новим реаліям, але й перспективам цивілізаційного розвитку. Тому для підтримки діяльності інститутів влади у сфері формування інформаційного суспільства потрібно створити загальнодержавний інформаційно-аналітичний центр прогнозування майбутнього, який здійснював би прогностичну підтримку органів державної

влади й місцевого самоврядування. Ці центри можуть також займатися й моніторингом процесу розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Декларуючи інформаційне суспільство одним з головних пріоритетів українського державотворення, законодавці у Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» не дають його чіткого визначення, обмежуючись загальними характеристиками, хоча з тексту Закону добре видно, що інформаційним суспільством вважається таке, в якому суспільні відносини практично у всіх сферах, починаючи з політики, економіки, освіти, культури, охорони здоров'я і закінчуючи дозвіллям та особистими взаєминами людей, опосередковуються використанням широкого спектру інформаційно-комунікаційних технологій (комп'ютерів, мережі Інтернету, засобів мобільного зв'язку, ЗМІ тощо).

Виходячи з цього, розбудова інформаційного суспільства в Україні має базуватись на узгодженості дій усіх гілок влади, а також усіх її рівнів – від центрального до органів місцевого самоврядування - з метою поєднання зусиль на стратегічних напрямках. При цьому треба враховувати, що розвиток інформаційного суспільства стимулюється не лише державою, але й саморухом соціуму. Особливо це стосується економічної сфери суспільства. Навіть без державної підтримки сфера бізнесу поширює в суспільстві новітню комп'ютерну й телекомунікаційну техніку, програмне забезпечення, розвиває сферу послуг, яка ґрунтується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій тощо. Але стихійний розвиток у напрямку створення інформаційного суспільства не завжди має конструктивний характер, оскільки досягнення науково-технічного прогресу використовують не лише для просоціальних цілей.

Комп'ютеризація державного управління істотно переструктурує професійну діяльність державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, розвантажуючи їх, насамперед, від рутинної та стереотипної діяльності, вивільняючи робочий час і створюючи умови для зосередження уваги на творчих аспектах публічного управління. При цьому ускладнення

соціуму на постіндустріальній стадії постіндустріального розвитку різко підвищує вимоги до креативного потенціалу державних службовців, порівняно з індустріальною стадією розвитку суспільства та державного управління.

Креативність суб'єктів реалізації державної політики слід розглядати на наступних взаємопов'язаних рівнях: державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, управлінських команд та всієї системи державного управління та місцевого самоврядування. Креативність суб'єктів реалізації державної політики є багатовимірною та багаторівневою якістю. Типовими вимірами адміністративної креативності можна вважати комунікативну креативність, аналітичну здатність долучатися до командної творчості тощо. Розвиток творчого потенціалу державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування повинен здійснюватися диференційовано, залежно від специфіки та рівня творчої завантаженості їх діяльності. В ідеалі формування креативного типу державного службовця повинно супроводжуватися відповідним еволюціонуванням всієї організаційної структури державного управління та місцевого самоврядування в бік відходу від механічних структур і наближення до структур органічного типу.

Зростання вимог до креативності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування підвищено кризовим та ризиковим характером розвитку суспільства й держави у постіндустріальну епоху. Суспільні та державно-управлінські кризи мають притаманну їм об'єктивну природу, вони також можуть зумовлюватися суб'єктивними чинниками. Суб'єктивні чинники можуть як посилювати, так і пом'якшувати загальний перебіг криз. Одним з таких важливих суб'єктивних чинників є ментальність суб'єктів державного управління. Формування здатності політичних діячів та державних службовців дивитися на кризові явища через призму синергетичної парадигми має стати невід'ємною складовою антикризового державного управління.

Для удосконалення управління зазначеними ризиками система професійної підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування повинна включати тренінгові

технології з ризик-менеджменту. Запропоновано розвивальну програму формування готовності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування до ризику. Розвивальна програма мала у своїй структурі три блоки: рефлексивну ризикологію, яка передбачала формування рефлексивних механізмів усвідомлення ризику й власної позиції щодо ризику в практиці державного управління; креативну ризикологію, що спрямовувалася на формування навичок, які обумовлюють ефективність прийняття рішень у ситуації ризику; саморегулятивну ризикологію, яка націлювалася на формування емоційно-регулятивних процесів, що обумовлюють саморегулятивну основу готовності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування до раціонального ризику.

При цьому під готовністю до ризику розуміють психологічну властивість, що обумовлює стан очікування значущого зовнішнього стимулу, викликаного зовнішньою змістовною мотивацією. Цей стан визначає розгортання певної програми, якій відповідає сформоване вміння приймати рішення й успішно діяти в умовах невизначеності та потенційної загрози. Обґрунтовується необхідність визначення готовності до ризику на континуумі між полюсами «прийнятна, помірна, раціональна готовність» – «неприйнятна, ірраціональна схильність». Складовими, які з необхідністю входять до соціально-нормативного ставлення до ризику, є соціальна відповідальність, здатність до довільних продуктивних дій, надситуативна мотивація. Визначення рівня та особливостей готовності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування до ризику дозволило виділити п'ять груп досліджуваних: «повністю готові, несхильні», «частково готові, несхильні», «частково готові, схильні», «повністю неготові, схильні», «повністю неготові, несхильні». Загальна риса державних службовців – переважаюча неготовність до поміркованого ризику.

Державну політику у сфері розвитку інформаційного суспільства доцільно розглядати як систему цільових загальнонаціональних, регіональних і місцевих програм та заходів, які планомірно здійснюються державними

інституціями та представниками громадськості і спрямовані на досягнення спільної суспільної мети щодо актуалізації переваг і мінімізації ризиків невідворотного входження України у постіндустріальну стадію цивілізаційного розвитку. Разом з тим автор визначає державне управління розвитком інформаційного суспільства, з одного боку, як самостійну частину загального процесу державного управління, що включає цілеспрямоване вироблення, прийняття та реалізацію мотивованих, організуючих, координуючих і контролюючих впливів на сферу суспільних відносин, які виникають у зв'язку з інформатизацією, а з іншого – як переформатування всієї політико-адміністративної системи держави як генерального напрямку всього процесу сучасного українського державотворення.

Розвиток інформаційного суспільства в Україні передбачає, насамперед, модернізацію самої системи державного управління відповідно до викликів, породжуваних логікою розгортання інформаційної хвилі цивілізаційного розвитку і переборення інерції застарілої на сьогодні індустріальної політико-адміністративної ментальності, урахування специфіки суспільних відносин та процесів постіндустріальної епохи суспільного розвитку в контексті правотворчості, зміна критеріїв добору та стратегічних настанов підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування з їх переорієнтацією на якість креативності та готовність до ризику. Доведена доцільність розширеного застосування концептів креативності та готовності до ризику шляхом поширення їх на весь спектр суб'єктів реалізації державної політики, розглядаючи її на наступних взаємопов'язаних рівнях: державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, управлінських команд та всієї системи державного управління та місцевого самоврядування. Креативність суб'єктів реалізації державної політики слід розглядати на наступних взаємопов'язаних рівнях: на рівні державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, на рівні управлінських команд і всієї системи державного управління та на рівні місцевого самоврядування. Формування креативного та готового до ризику типу державного службовця повинно

супроводжуватися відповідним еволюціонуванням всієї організаційної структури державного управління та місцевого самоврядування в бік відходу від механічних структур і наближення до структур органічного типу доповнення їх мережевими та іншими новітніми технологіями, а також техніко-технологічним переозброєнням системи державного управління та її взаємодії з суспільством.

Список використаних джерел

1. Інформаційне суспільство і держава: проблеми взаємодії на сучасному етапі : зб. наук. ст. та тез повідомл. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 26 жовт. 2012 р., Харків / ред. : С. Г. Серьогіна, І. В. Яковюк, В. Г. Пилипчук ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, НДІ інформатики і права. – Х., 2012. – 213 с.
2. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості : аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. – К. : НІСД. – 2010. – 64 с.
3. *Картунов О. В.* Інформаційне суспільство: аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій : моногр. / О. В. Картунов, О. О. Маруховський; ред. : О. В. Картунов ; Ун-т економіки та права «КРОК». – К., 2012. – 343 с.
4. *Колесніков Б. П.* Інформаційне суспільство в Україні та світоглядні засади його розбудови // Механізми державного управління фінансовою системою національної економіки : зб. наук. праць ДонДУУ. – Донецьк, 2011. – Вип. 185, серія “Державне управління”. – С. 112–125.
5. *Краснокутський О. В.* Підвищення рівня відповідальності владних структур як чинник оптимізації розвитку ідеології державотворення в Україні / О. В. Краснокутський // Ноосфера і цивілізація. – 2012. – Вип. 1. – С. 76-82.
6. *Прокопенко Л. Л.* Соціально-психологічні аспекти формування й реалізації державної політики розвитку інформаційного суспільства в Україні [Електрон. ресурс] / Л. Л. Прокопенко, І. Г. Батраченко – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/7/08.pdf>.
7. Творчий розвиток суб’єктів управління : концептуальні засади та практика : моногр. / [О. С. Поважний, С. Ф. Поважний, О. К. Любчук, Ю. М. Комар та ін.]. – Донецьк : СПД Куприянов В.С., 2010. – 348с.

Kolesnikov B. P., Improve state mechanisms of definition of objectives and implementation of the whole in the management of information society development in Ukraine.

Analyzed the "information society" as the leading idea of the present stage of nation-building and asked to consider the governance development of the information society as the management of the benefits and risks of post-industrial development. It is shown that in addition to the potential benefits of the development of the national information society in Ukraine there is a range of possible negative consequences of social development related to the computerization of the system and formulated the tasks of the state and local authorities to minimize the environmental and societal risks of Ukrainian society in the process of its integration into the global information society.

Key words: public policy, information society, definition of objectives and implementation of the whole, risk management.

Колесніков Б. П. Совершенствование государственных механизмов целеполагания и целеосуществления в сфере управления развитием информационного общества в Украине.

Проанализировано «информационное общество» как ведущую идею современного этапа государственного строительства и предложено рассматривать государственное управление развитием информационного общества как управление преимуществами и рисками постиндустриального развития. Показано, что кроме потенциальных преимуществ развития национального информационного общества в Украине существует и спектр возможных негативных последствий общественного развития связанных с информатизацией и сформулировано систему задач органов государственной власти и местного самоуправления по минимизации экологических и социетальных рисков украинского социума в процессе его интеграции в глобальное информационное общества.

Ключевые слова: государственная политика, информационное общество, целеполагания, целеосуществление, риск-менеджмент.